

КАРЕЛ ТАЈГЕ О РУСКОЈ АВАНГАРДИ

Карел Тајге (Karel Teige, 1900–1951) кључна је личност чехословачког авангардног покрета у међуратном периоду. Његови ставови о уметности формирану су у духу европске авангарде, али истовремено може се сматрати тумачем руске авангарде. Он ће у јесен 1925. путовати у Москву и Лењинград са делегацијом чехословачких комуниста, уметника и интелектуалаца. Две године касније студије и чланке о руској авангардној уметности и култури објављује у књизи *Совјетска култура* (Sovětská kultura, 1927). О руској авангардној уметности и култури Тајге је двадесетих година писао са одушевљењем, понекада некритички и делимично памфлетски, али тридесетих година, бранећи лењинску традицију, његова тумачења руске авангарде добијају историјски значај. У овом раду фокус ће бити на Тајгеовом тумачењу руског конструктивизма у архитектури и уметности, о совјетској кинематографији и типографији, али и о утицају руске авангарде на Тајгеово теоријско мишљење.

Кључне речи: Карел Тајге, руска авангарда, конструктивизам, совјетска култура, чешка авангарда.

Karel Teige (1900–1951) is the leading figure of the Czech avant-garde movement between the two world wars. His attitudes towards art were formed in the spirit of the European avant-garde, but at the same time, he may be seen as an interpreter of the Russian avant-garde. In the autumn of 1925, he travelled to Moscow and Leningrad with a delegation of Czechoslovak Communists, artists and intellectuals. Two years later, he published studies and articles on the Russian avant-garde art and culture in the book titled *Soviet Culture* (Совјетска култура, Sovětská kultura, 1927). During the 1920s, Teige wrote about Russian avant-garde art and culture with enthusiasm, sometimes with a lack of criticism and partially using the pamphlet style. On the other hand, in the 1930s, while defending the Leninist tradition, his interpretations of the Russian avant-garde got a historical significance. The focus of this paper is on Teige's interpretation of Russian constructivism in architecture and art, on Soviet cinematography and typography, but also on the influence of the Russian avant-garde on Teige's theoretical thinking.

Keywords: Karel Teige, Russian avant-garde, constructivism, Soviet culture, Czech avant-garde.

О чешкој авангарди се уобичајено размишља у контексту уметности после Првог светског рата, иако контакти чешке и европске авангарде постоје још у предратном периоду, а што се пре свега односи на формирање чешког

* <https://orcid.org/0000-0002-8300-0609>

кубизма. После 1919. године око часописа *Kmen*, *Červen*, *Host* и *Proletkult* формирају се уметничке групе које себе дефинишу као авангардне.¹ Заједничка им је жеља да изграде ново друштво и новог човека (Šámal 2018: 134–135). Тада настају многобројни уметнички манифести и програми, али испред свих је значај прашког уметничког удружења *Девјетсил* (Devětsil). Један од оснивача овог удружења крајем 1920. био је теоретичар уметности Карел Тајге (Karel Teige, 1900–1951), који у својим теоријским чланцима² развија мисао о „преломним временима” у друштву и уметности, као и о потреби реализације уметничке револуције која ће променити уметност из корена и поставити темеље новом друштву. Тајге је био и ликовни уметник, публициста, преводилац са француског, добар познавалац архитектуре, ликовне и позоришне уметности, филмске уметности, фотографије и типографије. Једном речју, био је кључна личност чехословачког авангардног покрета у међуратном периоду. Његови ставови о уметности формирани су у духу европске авангарде, али истовремено „Тајге учествује и као стваралац у њеном развоју – као песник, сликар, оснивач поетизма (концепције и праксе уметности као јединствене струје лиризма, или тзв. ARS UNA) и чешких варијанти конструктивизма и надреализма ...” (Ilić 1977: XII).

Чешки поетизам настао је у оквиру уметничког удружења *Девјетсил*, а први манифест овог покрета написао је Карел Тајге 1924. године у коме је нагласио да је поетизам „уметност живљења и уживања”, „животна атмосфера”, „*modus vivendi*”, „круна живота, чија је основа конструктивизам” и надахнуто саопштио: „Ми смо релативисти, убеђени у скривену ирационалност коју научни систем није опазио нити потиснуо” (Тајге 1924: 79). Идеолошки остајући на левици, Тајгеов поетизам окреће се од тенденционалне пролетерске поезије према лепршавом лиризму слављења живота и уметности, са намером да уметност буде саставни део живота. Ипак, „карактеристиче га заправо подвојеност између виђења уметности као аутономне области стваралаштва, и уметности која као аутономна – и ту је она нерешива противречност – треба да допринесе изградњи комунистичког друштва” (Ilić 2000: 5–6). Сматрамо да у Тајгеовим ставовима почетком двадесетих година 20. века заправо противречности нема. Већина његових савременика³ и припадника авангардног покрета, без обзира на припадност различитим група-

1 Најзначајније чешке авангардне групе су *Proletkult* (1920) на челу са песником Станиславом Хојманом, *Devětsil* (1920) на чијем челу је критичар и теоретичар уметности Карел Тајге и *Literární skupina* (1921) коју води књижевни критичар Франтишек Гец.

2 Неки од тих чланака били су *Obrazy a předobrazy* (1921) и *Novým směrem* (1921).

3 Ту се мисли на књижевнике који припадају генерацији уметничког удружења *Девјетсил*: Јулиус Фучик, Адам Хофмајстер, Витјеслав Незвал, Јан Верих и др. По идеолошким ставовима били су им блиски и писци нешто старије генерације: Марија Мајерова, Иван Олбрахт, Јинджих Хонзл и Владимир Ванчупа (Staszek 2023: 2).

ма или програмима, била је фасцинирана утопијом комунистичке будућности чије су обресе препознавали у постреволуционарној Русији. Као и остале припаднике западне културне левице, тако је и чешке уметнике привлачила тема нове организације бескласног друштва, нова колективна организација рада и становања, прокламована социјална равноправност, али пре свега нова улога уметности у Совјетској Русији 20-их и почетком 30-их година 20. века (Staszek 2023: 1). То је случај и са Карелом Тајгеом. Иако је своју теорију уметности изградио на темељу западно-европске авангарде, пре свега на ставовима Маринетија, Луја Лежеа, Ман Реја или Ле Корбизјеа, Тајгеов поглед се већ почетком 20-их усмерава и према новој совјетској уметности. Он ће у јесен 1925. путовати у Москву и Лењинград са делегацијом чехословачких комуниста, уметника и интелектуалаца. Тамо је на московској Академији одржао предавања о чешкој архитектури, ликовној и филмској уметности, док је песник Јозеф Хора предавао о новој чешкој књижевности, а Јинджих Хонзл о новим тенденцијама чешке позоришне уметности (Teige 1927: 74, 75). Тада је имао прилику да упозна и доживи руску авангардну уметност, архитектуру, филм, да посети значајне културне институције и сагледа процес настајања новог друштва.

О конструктивизму

По повратку из Русије Тајге пише више теоријских студија о совјетској уметности и култури,⁴ а две године касније исте, донекле дорађене, студије и чланке објављује у књизи *Совјетска култура* (Sovětská kultura, 1927). У тим радовима очигладна је Тајгеова надахнутост и одушевљење совјетском авангардом, која додатно утиче на његову теоријску мисао. Дobar пример су студије у којима дефинише појам и садржај конструктивизма. Пре одласка у Москву написао је чланак „Конструктивизам и ликвидација ‘уметности’” (Konstruktivismus a likvidace „umění”, 1925), у коме појашњава овај уметнички правац као почетак нове епохе културе и тврди да „са конструктивизмом приступамо регуларној ликвидацији уметности” и да „конструктивизам проглашава негацију формализма функционализмом” (Тајге 1925: 90), тј. конструктивизму уопште није стало до уметности. Ослањајући се на идеје италијанских футуриста, али и на примере нове француске архитектуре, Тајге узбуђено тврди: „За конструктивисте је човек мера свих ствари. Архитектура, градови, машине, спорт, све је то према људском мерилу. Човек је мера за све кројаче” (Исто, 98). Даље пише о фетишизацији уметности: по Ели

4 По повратку из Москве, у пролеће 1926. објављује студију о совјетској ликовној уметности у зборнику СССР Удружења за зближавање са Новом Русијом (Společnost pro sblížení s Novým Ruskem). Ова студија, допуњена чланцима о издавачкој делатности, филму и архитектури у СССР, објављена је у посебном издању 1927. године.

Фору (Elie Faure), машине ликвидирају уметност и занате и тиме машине замењују уметност, а затим расправља о естетици машине (Исто, 100–108). По повратку из Русије Тајге пише чланак „Конструктивизам” (Konstruktivismus, 1927), у коме полази од тезе да је овај појам и правац настао у сликарству, а претходио му је Маљевичев супрематизам, као и радови Лисицког и Родченка. Његова размишљања о конструктивизму сада се ослањају на примере совјетске уметности. Дела Маљевича, Лисицког и Родченка види као ликовни, естетски рад, чисту уметност, док архитектонска дела Теа ван Дусбурга представљају примену у грађевинарству – то је „апликована уметност” (Teige 1927: 82). Уметници конструктивисти напуштају сликарство и вајарство, престојавају се ка наменској архитектури, индустрији, а посебан значај добија фото-монтажа, типографија, рекламе, плакати, сценска архитектура у позоришту и филмска уметност (Исто: 86). Тајге посебно наглашава да се конструктивизам остварио у позоришној уметности Совјетске Русије. Рођено је ново позориште које негује нове форме и концепције. Тајге то назива „опозориштавањем позоришта”. Наводи примере московског Таировог камерног позоришта. Глумац није више интерпретатор, већ је доминантан као комедијант, говорник, играч, жонглер, акробата. Позориште је више циркус, карневал. Сцена је гола, без сликарске сценографије. (Исто, 86–88).

У истом чланку читамо да је класично сликарство мртво. Као добар познавалац ликовне уметности, Тајге наводи примере и издваја Лисицког и Родченка, који су од супрематизма дошли до елемената просторне ликовне објективизације. Лисицки се бави архитектонским пројектима и теоријом, типографијом и фотографијом (Исто, 90), а Родченко је прешао пут од супрематизма до индустријске уметности (Исто, 91). Одушевљено кличе: „Уметност новог света и новог човека. Изнад преживелих форми прошлости, пун револуционарног елана, израста социјалистички конструктивизам на највишој степеници нове цивилизације. То је конструктивизам који својим радом и стваралаштвом превазилази Русију и гради нову социјалистичку Америку”. (Исто: 99) Врло често у Тајгеовим студијама и чланцима о совјетској култури, које је писао до 30-их година, наилазимо на пароле у социјалистичком духу и на некритичку похвалу новом пролетерском систему и естетици. Занесено подржава изградњу радничке државе, колективну организацију рада и често ставља знак једнакости између принципа конструктивизма и Лењиновог социјализма. Конструктивизам је за њега стил нове социјалистичке цивилизације.

О сликарству и архитектури

Треба нагласити да осим личног искуства приликом боравка у Москви и Лењинграду, где је имао прилику да се упозна са радом културних инсти-

туција,⁵ као и са совјетским уметницима и руским изворима за своје студије, Тајге у својим каснијим текстовима веома аналитично систематизује уметничке појаве авангардног покрета и изражава властите теоријске ставове. Најдетаљније писао је о совјетској ликовној уметности и архитектури. Сматрао је да нову руску уметност није могуће дубље сагледати изоловано од значаја руске револуције и да се она мора упознати на руској територији (Teige 1927: 44). Тајге сматра да се не може ослонити на званичну пропаганду неке националне уметности, јер се у случају руске модерне уметности слика своди само на пролетерску уметност, што је само „преорјентисани академизам”. Мора се сагледати разуђена руска уметничка продукција и то у Третјаковској галерији у Москви или у Руском музеју у Лењинграду (Исто, 48–49), а затим детаљно описује поставке ових музеја. Парадоксално, ове поставке назива „сакупљачком манијом” (Исто, 55) и наводи став Александра Блока из књиге *Русија и интелигенција* да се не треба плашити уништења Кремља, палата, слика, књига. Критикује диктатуру пролетаријата зато што има конзервативни став према споменицима прошлости, јер их чува и користи за узор. Изјављује: „Таква сакупљачка манија делује донекле снобовски” (Исто, 55). Затим даје преглед развоја модерног руског сликарства од пререволуционарног и предратног времена, периода који је донео футуристички екстремизам и антитрадиционализам, а то је пробудило Европу из летаргије. Руски кубизам оцењује као посебан, то је почетак нове „оптичке уметности”. Већина руских кубофутуриста убрзо је прешла на безпредметно сликарство, на супрематизам или конструктивизам, са идејом да сликарски процес споје са индустријском производњом. Објашњава сликарство Василија Кандинског, Михаила Ларионова, Наталије Гончарове и Марка Шагала (Исто, 59–62). О томе пише са пијететом и дивљењем, али посебно издваја период после Октобарске револуције, која је донела велику промену за свеукупну совјетску и светску уметност. Тајге сматра да никада раније пред уметнике није постављен тако велики задатак – социјализовати уметност у духу новог друштва, стварати уметност која се базира на принципима економије и рационализације. Конструктивизам решава проблем социјализације уметности и „конструктивизам је парола целог данашњег СССР” (Исто, 67).

5 Истражујући однос чешких авангардиста према совјетској Русији, К. Шимова истиче да је једна од првих групних одлазака чешких интелектуалаца у СССР била посета деветочлане делегације Удружења за привредно и културно зближање са Новом Русијом у јесен 1925. године. Између осталих, делегацију су чинили Линджих Хонзл, Јозеф Хора, Јарослав Сајферт, Бохумил Матезиус и Карел Тајге. Даље наводи: „По доласку у Москву сачекао их је свечани дочек представника совјетских културних и научних институција, а ВОКС (Савезно удружење за културне односе са иностранством) им је саставио богат програм који је обухватао посету фабрикама, радничким, социјалним и образовним установама и културним догађајима” (Šimová 2023: 6).

Осим што одушевљено пише о односу конструктивизма и марксистичког учења, Тајге подробно описује програме уметничких школа и академија, диви се споју уметничких заната и производње, изучавања питања естетике и социологије уметности. Естетика је постала егзактна наука, док је Западна Европа далеко од тога. Уметност постаје наука и то се најбоље види у Лењинградском државном институту за културу који води Маљевич. Описује простор института и Маљевичеву теорију „оптичке уметности” (Исто, 74–76). Супрематизам види као „радикалну последицу кубизма” и „крајњу тачку апстракције” (Исто, 80), као уметност која ослобађа сликарство од било какве предметности и садржаја.

У више студија и чланака Карел Тајге помиње допринос конструктивизма у области архитектуре. Историја и теорија архитектуре је област коју веома добро познаје,⁶ те није чудно што детаљно описује значајне објекте који су примери модерне архитектуре у СССР. Основе нове руске архитектуре види у намери младих архитеката да створе синтезу архитектуре са сликарством и вајарством. У чланку „Нова архитектура у СССР” (*Nová architektura v SSSR*, 1927) наглашава да нове архитекте стављају акценат „на игру површина, линија, обима, динамично повезаних у целину” (Teige 1927: 108). Подробно пише о удружењу савремених архитеката *Оса* које издаје часопис *Савремена архитектура*. Часопис нуди нову теоријску мисао о конструктивизму у архитектури, а главни носилац ове теорије је Мојсеј Гинзбург, о чијим публикацијама детаљније пише. Уочава и недостатке руске савремене архитектуре, које види у остацима романтизма и формализма, а посебно је критичан према историјским и псеудокласичним објектима. И ову област уметности посматра у контексту новог друштва, објашњава државну политику градње која спроводи индустријализацију грађевинских заната и ради на минимализацији потрошње материјала. Све то повезује са разматрањем социолошког аспекта становања у радничким колонијама и сеоским срединама (Исто, 117, 118).

О штампи, типографији и совјетској кинематографији

У чланку „Књига и штампа у Совјетској Русији” (*Kniha a tisk v sovětském Rusku*, 1927), Карел Тајге подробно анализира квалитет совјетске дневне штампе, наводећи најтиражније дневне листове. По њему, дневна штампа и часописи по квалитету надилазе западне новине. Редакције су смештене у ве-

⁶ Карел Тајге написао је следеће студије о архитектури: *Soudobá mezinárodní architektura* (Савремена међународна архитектура, 1928); *Moderní architektura v Československu* (Модерна архитектура у Чехословачкој, 1930); *Nejmenší byt* (Најмањи стан, 1932); *Architektura pravá a levá* (Архитектура десна и лева, 1934); *Vývoj sovětské architektury* (Развој совјетске архитектуре, 1936).

лелепним зградама, постоје читаве мреже дописника, а највећи квалитет види у томе што се у дневној штампи воде оштре полемике и дискусије о савременим проблемима (Исто, 9, 10). Иако закључује да у Совјетској Русији нема цензуре, ипак: „Совјетски режим гарантује демократске слободе само радничкој класи” (Исто, 11). Потпуно је потиснута штампа класно неподобних.

Продукцију књига у Совјетској Русији Тајге статистички приказује и пореди тадашњу ситуацију са периодом пре револуције, у време Царске Русије. У „борби на трећем фронту”, борби против неписмености и за подизање нивоа образовања, СССР је премашио продукцију књига за 42% у односу на предреволюционарни период (Исто, 13). Посебно хвали типографску опрему књига и уметност совјетских плаката: „Модерна конструктивистичка типографија спојена са фотографијом – полиграфија”. Као добар пример издваја књигу Мајаковског, за коју је Ел Лисицки осмислио ликовну опрему у стилу колажа (Исто, 21). Наводи да је у Прагу била организована прва изложба совјетске књиге 1924. године, која је показала уметнички ниво нове типографије.

О совјетском филму се најмање зна у Западној Европи. Техничка и уметничка савршеност руског филма, како наводи Тајге, заслужује посебно дубоко поштовање (Исто, 32). Боравећи у Москви, имао је прилику да види преко тридесет филмова нове руске кинематографије. У фусноти чланка „Биоскоп и филм у СССР” (*Kino a film v SSSR*, 1927), Тајге наводи да је 1925. у Прагу одржао предавање о совјетском филму и да је тврдио да је ова кинематографија равноправна са америчком. Тада је наишао на критику оваквих ставова, али касније се испоставило да је био у праву (Исто, 33). Детаљније пише о делу филмских аутора попут Таирова, Ејзенштејна, Андреја Тарковског, Ивана Москвина и истиче да се они боре против књижевних и позоришних адаптација, да филмску уметност виде као хронику данашњег света, све подређују визуелним захтевима и стварају „сликовну песму у покрету” (Исто, 34).

Утицај руске авангарде на теоријско мишљење Карела Тајгеа

Уколико се приклонимо општеприхваћеној подели чешке авангарде на „руску” (пролетерска уметност) и „француску” (поетизам и надреализам), теоријска размишљања Карела Тајгеа о авангардној уметности не укапају се у ову поједностављену поделу. Још пре него што је стао на чело чешког авангардног удружења *Девјетсил*, он је имао контакте са Ле Курбизјеом, Лујем Арагоном, Полом Елијаром, Андреом Бретоном и сарађивао је са немачким Баухаусом. Са теоријом конструктивизма Карел Тајге вероватно се ближе упознао почетком двадесетих година и то преко информација и текстова из немачке средине, у којој је у то време био присутан и круг руских авангардиста, између осталих и Ел Лисицки (Bednářková 2013: 25). За ката-

лог изложбе у прашкој галерији Рудолфинум 1923. године Тајге пише студију о сликарству Александра Архипенка у којој се приклања радикалном заокрету у схватању ликовног израза (Исто: 24). Тајгеов концепт „ликвидације уметности” наговештен је већ у *Манифесту поетизма* (1924): „Нова, безбројна и блистава лепота света је кћи актуелног живота. Није се родила из естетичке спекулације, романтичарског менталитета атељеа, већ је једноставан резултат свесне, дисциплиноване и позитивне продукције и животне активности човечанства. Није се уселила у катедрале или галерије; на улици, у архитектури градова, у освежавајућем зеленилу паркова, буци приста ништа и високим пећима индустрије, која задовољава наше примарне потребе, ова уметност нашла је свој дом.” (Тајге 2000: 84) Ову концепцију дубље ће разрадити у поменутој студији „Конструктивизам и ликвидација ’уметности’” (1925), коју пише непосредно пред пут у Русију, али свој дефинитивни облик добиће после непосредног сусрета са руском авангардом у поменутој књизи *Совјетска култура* (1927).

По повратку из Русије, од 1925. до 1937. године, Тајге је члан *Удружења за привредно и културно зближавање са Новом Русијом* (Společnost pro hospodářské a kulturní sblížení s Novým Ruskem), што доказује његову повезаност са совјетском културом. Наставља да прати и проучава ликовна дела совјетске уметности, а сигуран је утицај Тајгеовог познавање поетке московског Таировог камерног позоришта које је утицало на концепт позоришне секције удружења *Девјетсил* под називом *Osvobozené divadlo*. Прашко авангардно позориште добило је назив на предлог К. Тајгеа, а према немачком преводу књиге Александра Таирова *Das entfesselte Theater* (Holzknecht 1957: 15) и почело је са радом почетком 1926. године на челу са Јиржијем Фрејком (Jiří Frejka). Слично Таировом концепту, и овде је акценат био на интеракцији између глумаца и публике, са доминантним циркуским елементима и било је ослобођено од класичне драматуршке поставке.

Утицај идеја немачког Баухауса, али и руског конструктивизма, видљив је и на пољу Тајгеовог доприноса чешкој типографији. Стотине типографских решења за корице књига и уметничких плаката утицали су на развој чешке издавачке културе међуратног периода. Тајгеови фотоколажи дали су непроцењив допринос на пољу примене у припреми издања књига, пре свега чешких авангардних аутора, поетиста и надреалиста.⁷ Познатији пример Тајгеовог типографског експеримента је фотоколаж за омот Незвалове збирке *Пантомима* (Bednářiková 2013: 26).

7 О томе више у: Karel Srp, Lenka Bydžovská, Polana Bregantová, *Karel Teige a typografie*. Arbor vitae, 2009.

К. Тајге је аутор још једног манифеста поетизма из 1928. године.⁸ Према Александру Илићу, тај текст је „више биланс покрета него програмски изазов” у коме овај теоретичар уметности „покушава да споји тешко спојиво – идеолошке представе о револуцији и лудистичко-хедонистичко-аутономну концепцију поезије и уметности поетизма” (Илић 2000: 26). Ипак, и овде је још увек гласан зов совјетске визије: „Светлост разведених дана јесте зора социјалне револуције. Лењин. Совјетска Русија. Трећа интернационала. Социјализам, обећање нових форми живота. Сирови мирис препорода и врења даје стваралачком духу нове перспективе” (Teige 1966: 324).⁹ Незвал и Тајге схватали су уметност поетизма као мултимедијалну и интермедијалну, уметност која брише границе између филма, слика, речи, музике или позоришта. Ипак, Тајге делимично коригује свој став о „слободном стваралаштву за пет чула” – насупрот поетизму поставио је конструктивизам: „У дуализму конструктивизма и поетизма, дакле изградње и песме,¹⁰ требало је да рационална страна конструктивизма (инспирисана револуционарном совјетском уметношћу) обезбеди практичне стране људског живота” (Šámal a kol. 2018: 138).

Од половине тридесетих година, Тајге постаје члан чехословачке надреалистичке групе (Skupina surrealistů ČSR) и теоретичар овог покрета. Заједно са песником Витјеславом Незвалом, окреће се сарадњи са Бретоном и француским надреалистима. У то време пише и студију *Вашир уметности* (Jarňák umění, 1936) у којој се супротставља ставовима догматског марксизма тј. противи се вулгаризацији Марксове мисли, критикује пролеткулт и ждановизам, а посебно стаљинистичку репресију над уметношћу. Заступа став да је револуционарна функција уметности дијалектички повезана са аутономијом уметности. О истинској слободи уметности пише: „За уметника који ствара, слобода је нужност, унутрашња нужност уметничког стваралаштва. То је она нужност која води перо писца и кичицу сликара. Човек не може поетски да ствара без унутрашњег притиска, без унутрашње нужности” (Taige 1977: 21–22).

Ипак, руска авангардна уметност не престаје да буде Тајгеова тема.¹¹ Пише обимну студију о стваралаштву Владимира Мајаковског (*Vladimir*

8 Овом Тајгеовом манифесту претходио је и поетски написани манифест поетизма Витјеслава Незвала *Кап мастила* (Kapka inkoustu, 1928).

9 Цитат преузет из књиге Илић 2000: 26.

10 Тако је назвао и своју књигу *Изградња и песма* (Stavba a báseň, 1927).

11 Карел Тајге је у то време написао више студија из области руске културе и уметности: *Питања културне сарадње Совјетског савеза са Западом* (Otázky kulturní součinnosti Sovětského svazu se Západem, 1936), *Московски процес* (Moskevský proces, 1936), *Развој совјетске архитектуре* (Vývoj sovětské architektury, 1936) и *Совјетско културно стваралаштво и питања културног наслеђа* (Sovětská kulturní tvorba a otázky kulturního dědictví, 1936).

Majakovskij. K historii ruského futurismu, 1936). Студија је прво објављена на страницама часописа *Svět sovětů*, а на интегралној верзији текста за посебно издање радио је и Роман Јакобсон (Bednaříková 2013: 29). Тајге овде разматра позицију Мајаковског у контексту руске и совјетске авангарде, али и вреднује његов значај у формирању руског футуризма. Разматра расцеп овог покрета на петроградски егифутуризам и московски кубифутуризам, а такође се бави уметничким и идеолошким разликама између италијанских и руских футуриста. Као и у *Ваишару уметности*, у студији о Мајаковском Тајге се поставио против културне политике идеолошког усмеравања уметности и осуђује прогон уметника¹² инициран стаљинистичком идеологијом (Исто, 31).

Тајге је посебно револтиран када совјетска цензура забрањује излагање дела неких чешких аутора на репрезентативној изложби чехословачке уметности у Москви и Лењинграду 1937. године. Дела сликара Макса Швабинског (Max Švabinský) одбачена су као „неморална”, као и слике Јана Зрзавог (Jan Zrzavý), Штирског (Jindřich Štyrský) и Тојјен (Toyen), који су били перјанице чехословачког надреализма. Тајге оштро реагује и закључује како необичне могу бити интерпретације совјетских критичара, који су ова дела прогласили за „перверзни формализам и Entartete Kunst” (Исто, 32).

Тајгеова осуда стаљинистичке тортуре иницирала је и идеолошко разилажење унутар чешког надреалистичког покрета. Незвал се ограђује од Тајгеове критике стаљинизма и распушта покрет *Skupina surrealistů*, док Тајге пише чланак „Надреализам против струје” (*Surrealism proti proudu*, 1938). Био је то полемички текст у коме Тајге брани легитимно право уметности на независност, аутентичност и неконформизам. Наводи конкретне примере прогона и цензуре совјетских уметника, случај чистке у Третјаковској галерији и примере ућуткивања неугодних критичких гласова. Некада занесени поклоник совјетске културе, сада пише: „Служимо заједничкој ствари авангарде уметности и авангарде пролетаријата, борби за истинску слободу духа уколико протестујемо против сваког прогона независне уметности, без обзира на то ко потписује декрете цензуре. Наше полемике против критеријума на основу којих је, у официјелној совјетској критици, анатемисан Мејерхолд или Пастернак и продукција читавог раздобља модерне уметно-

12 „Песник и позоришни редитељ Игор Терентјев је безуспешно покушавао да емигрира, док није ухапшен, а потом и стрељан, 1937. године. Александар Таиров, велики глумац и редитељ авангардног позоришта, најпре је за свој рад добијао признања, а потом су затворили његово позориште, онемогућили му рад и тако га довели и до физичког ишчезнућа. Славни филмски редитељ Сергеј Ејзенштајн је боравио у иностранству од 1928. до 1932. године, када се на Стаљинов позив, вратио у домовину, наставио да ради, али и доживео забране и цензуру својих филмова. Сличну судбину су имали и бројни други авангардни уметници који су остали у домовини: прогон, хапшења, па и смрт.” (Ђерић 2014: 64)

сти од импресионизма до надреализма (а оцене ове критике папагајишу њени западни епигони) нису биле и нису могле бити дочекане аплаузом реакционарне журналистике, нити искоришћене од идеолога фашизма и реакције, јер њима никако није на срцу слобода ове изопачене, асфалтне, развратне, декадентне и формалистичке уметности” (Тајге 1977: 363).

Карел Тајге је тумачио руску авангардну уметност као социолог и филозоф модерне уметности, али и као познавалац и савременик токова европске уметничке авангарде. Може се рећи да је иза себе оставио целовиту и подробну анализу најзначајнијих појава и уметничких дела руске авангарде од предреволуционарног периода до краја тридесетих година 20. века. Између осталих утицаја, руски авангардни експерименти инспирисали су га да заједно са чешким песником В. Незвалом осмисли поетику поетизма, јединог оригиналног чешког модерног правца, као и да теоријски уобличи и одбрани авангардне тенденције пре свега у чехословачкој међуратној архитектури, ликовној уметности, позоришној и филмској уметности, уметности фотографије и типографије. Како закључује Александар Илић у тексту „Тестамент Карела Тајгеа” (предговор уз избор превода Тајгеових студија *Vašar umetnosti*), Тајге је био поборник лењинистичке политике у култури, поезије Мајаковског и Пастернака, позоришта Мејерхолда и Таирова, филмова Вертова и Ејзенштајна, музике Шостаковича, скулптуре Татлина и Габоа, сликарства Маљевича и Кадинског, архитектуре конструктивиста и функционалиста, те није могао да прихвати повратак преживелим класицистичким и академским формама у уметности, нити стаљинистичке мере у култури (Илић 1977: XIV). О руској авангардној уметности и култури Тајге је двадесетих година писао са одушевљењем, понекада некритички и делимично памфлетски, али тридесетих година, бранећи лењинску традицију, његова тумачења руске авангарде добијају историјски значај. Руска авангардна архитектура и остале уметности добијају посебног тумача који чврсто стоји на позицији одбране јединства социјалне револуције и нове уметности.

Цитирана литература

- Ђерић, Зоран. „Авангарда и Велики рат”. Златна гредa 155/156, 2014: 62–67.
[Ђерић, Zoran. „Avangarda i Veliki rat”. Zlatna greda 155/156, 2014: 62–67]
- Bednaříková, Hana. „Karel Teige v kontextech ruské avangardy 20. a 30. let. K vývojevé dynamice Teigeho estetických a uměleckých koncepcí”. *Slavica litteraria* 16/1–2, 2013: 23–34.
- Holzknacht, Václav. Jaroslav Ježek & Osvobozené divadlo. Praha, 1957.
- Ilić, Aleksandar. *Poetizam*. Beograd: Narodna knjiga, 2000.
- Ilić, Aleksandar. „Testament Karela Tajgea”. [U:] K. Tajge. *Vašar umetnosti*. Beograd: Mala edicija ideja, 1977: V–XVII.

- Šámal, Petr, Tomáš Pavlíček, Vladimír Barborík, Pavel Janáček a kol. „Avangarda. Metoda a cíl”. [In:] V. Barborík, P. Janáček, T. Pavlíček, P. Šámal (eds.) *Literární kronika První republiky. Události – díla – souvislosti*. Praha: Academia, 2018, 132–138.
- Šimová, Kateřina. „Utopické Rusko bylo pojítka levicové kultury”. *Časopis Host* [online 2018]: <<https://www.h7o.cz/clanky/12151-utopicke-rusko-bylo-pojitko-levicove-kultury>> 23.10.2023.

Извори

- Teige, Karel. *Sovětská kultura*. Praha: Odeon, 1927.
- Teige, Karel. *Výbor z díla, I*. Praha: Československý spisovatel, 1966.
- Tajge, Karel. *Vašar umetnosti*. Beograd: Mala edicija ideja, 1977.
- Tajge, Karel. „Poetizam”. [U:] A. Ilić, *Poetizam*. Beograd: Narodna knjiga, 2000, 83–92.

Aleksandra Korda-Petrović

KAREL TAIGE ON THE RUSSIAN AVANT-GARDE

Summary

Karel Taige interpreted Russian avant-garde art as a sociologist and philosopher of modern art, but also as a connoisseur and contemporary of European artistic avant-garde trends. It can be said that he left behind a complete and detailed analysis of the most significant phenomena and works of art of the Russian avant-garde from the pre-revolutionary period to the late 1930s. Among other influences, Russian avant-garde experiments inspired him to, together with the Czech poet V. Nezval, invent the poetics of poeticism, the only original Czech modern trend, as well as theoretically shaped and defended avant-garde tendencies, primarily in Czechoslovak interwar architecture, fine art, theater and film art, the art of photography and typography.

Taige wrote about Russian avant-garde art and culture in the 1920s with enthusiasm, sometimes uncritically and partly in pamphlet form, but in the 1930s, defending the Leninist tradition, his interpretations of the Russian avant-garde gained historical significance. Russian avant-garde architecture and other arts received a special interpreter who firmly stands in the position of defending the unity of the social revolution and new art.

Keywords: Karel Teige, Russian avant-garde, constructivism, Soviet culture, Czech avant-garde.